

FRAZEMATYKA GWAROWA A BADANIA Z ZAKRESU SOCJOLOGII WSI (NA MATERIALE PODHALAŃSKIM)

Науковий вісник Ужгородського університету.

Серія: Філологія. Випуск 2 (44).

УДК 811.161.2'282.2:316.343

DOI:10.24144/2663-6840/2020.2(44).288–293

Рак М. Frazematyka gwarowa a badania z zakresu socjologii wsi (na materiale podhalańskim); кількість бібліографічних джерел – 26; мова польська.

Adnotacja. Artykuł dotyczy możliwości wykorzystania frazematyki (czyli wielowrazowych jednostek językowych odtwarzanych z pamięci w określonym kształcie i znaczeniu) w badaniach z zakresu socjologii wsi. Okazuje się, że pewne informacje dotyczące ludowego systemu aksjonormatywnego, religijności i specyfiki rodziny wiejskiej są zawarte także we frazemach. Socjologia wsi jako odrębna dyscyplina naukowa jest rozwijana w Polsce od około 100 lat. Ma już bardzo poważne dokonania, jednak choć jest nastawiona na interdyscyplinarność, to pomija prace dialektologiczne, sięgając do etnografii, geografii rolnictwa, historii chłopów, prawa rolnego, ekonomiki rolnictwa i statystyki agrarnej.

Omawiany w artykule materiał pochodzi z gwary podhalańskiej (dokładniej rzecz ujmując, głównie z pracy Stanisława A. Hodorowicza, *Podhalańskie porządki i pogwórki maści wselijkiej ku cłeka zadumie i wesolości dane*; część jednostek autor zebrał także w trakcie badań terenowych, które prowadzi od 2004 r.), gdyż Podhale ze względu na dobrze zachowaną gwarę i kulturę ludową zajmuje ważne miejsce na dialektologicznej, etnograficznej i socjologicznej mapie Polski. Skoro socjologowie wsi nie sięgają do opracowań gwarowych, autor jako dialektolog chce zwrócić ich uwagę na to, w jaki sposób mogliby wykorzystać dokonania kilku pokoleń polskich badaczy gwar. Taki też jest cel niniejszego artykułu.

W pracy dokładniej zajęto się agrocentryzmem, patriarchalizmem, religijnością ludową oraz trzema komponentami podhalańskiego systemu aksjonormatywnego (pracowitość, honor i śleboła 'wolność'). Analizując frazemy, autor zrekonstruował wycinek językowego obrazu świata społeczności wiejskiej. Skupienie się na frazemach nie pozwala mówić o rekonstrukcji całościowego językowego obrazu świata ani też zastosować definicji kognitywnej, jednak materiał frazematyczny jest na tyle wyrazisty i przydatny przy tego typu badaniach, że w rosyjskim językoznawstwie osobno mówi się o frazeologicznym obrazie świata (фразеологическая картина мира).

Poruszona w artykule problematyka przekonuje, że często dialektolodzy, socjologowie i etnologowie opisują te same zjawiska, ale z innej perspektywy, przy wykorzystaniu innych metod i niestety nie wiedząc o tym, że badacze z innych dyscyplin też zajmują się tymi tematami.

Słowa kluczowe: frazematyka gwarowa, gwara podhalańska, socjologia wsi, dialektologia polska, Podhale.

Sformułowanie problemu. W artykule *Do czego się przydaje frazeologia gwarowa?* [Rak 2020, s. 19–20] stwierdziłem, że mogą z niej korzystać m.in. socjologowie. Zaledwie zasygnalizowaną w tamtym tekście problematykę rozwijam nieco dokładniej w niniejszej pracy, gdyż – jak się okazuje – frazematyka gwarowa przekazuje wiedzę na temat ludowego systemu wartości i innych aspektów życia i organizacji społeczności wiejskich, czyli tego, co m.in. jest przedmiotem zainteresowania socjologów. Do frazematyki zaliczam (za Wojciechem Chlebą [Chlebda 1991, 2010]) wielowrazowe jednostki językowe odtwarzane z pamięci w określonym kształcie i znaczeniu (mieszczą się w tej grupie zarówno tradycyjnie rozumiane frazeologizmy, jak i przysłowia oraz porównania stereotypowe).

Stan badań. Socjologia wsi jako odrębna dyscyplina naukowa jest rozwijana w Polsce od około 100 lat, ale zainteresowanie kwestią ludową datuje się od XVIII w. Przegląd prac, który znajdziemy w książkach Józefa Styka [Styk 1988, 1999] i Izabelli Bukraby-Rylskiej [Bukraba-Rylska 2013], przekonuje, że socjologowie nie korzystali z dokonań polskiej dialektologii. Dotyczy to zarówno badań uprawianych przed II wojną światową, jak i po niej.

W okresie przedwojennym wyróżnia się trzy naukowe szkoły zajmujące się społecznościami wiejskimi. Poznańska szkoła socjologiczna Floriana Znanickiego zasłynęła pracą *Chłop polski w Europie i Ameryce* [Thomas, Znanicki 1918–1920/1976], w której wykorzy-

stano m.in. listy pisane przez emigrantów. Nie można ich jednak utożsamiać z tekstami gwarowymi. Podobnie *Pamiętniki chłopów* [Krzywicki 1935; *Pamiętniki*], jako publikacja najważniejsza dla drugiej szkoły socjologicznej – Ludwika Krzywickiego, nie mieszczą się w perspektywie tradycyjnych badań dialektologicznych. Ostatnia ze szkół – Władysława Grabskiego zaowocowała trzema przedwojennymi numerami „Roczników Socjologii Wsi”. Podejście tego badacza i jego współpracowników do kwestii ludowej różniło się od stanowiska L. Krzywickiego większym obiektywizmem i odrzuceniem epatowania trudną sytuacją ekonomiczną polskich chłopów [Wierzbicki 1967].

Po II wojnie światowej socjologowie najpierw zajmowali się przemianami społeczności wiejskich, które były spowodowane postępującą modernizacją w nowych warunkach gospodarki planowanej [np. Gałęski 1963], a następnie obserwowali przygotowania Polski do wstąpienia do Unii Europejskiej (jak wiadomo, w negocjacjach akcesyjnych temat wsi był bardzo istotny). Swego rodzaju podsumowaniem dokonań całej dyscypliny naukowej jest przywołana już wyżej *Socjologia wsi polskiej* I. Bukraby-Rylskiej [Bukraba-Rylska 1993].

Dlaczego w wymienionych pracach i szkołach socjologicznych pominięto materiały gwarowe? Jak się okazuje, socjologowie wsi nie dostrzegali zależności między swoją dyscypliną a dialektologią. Widzieli za to – jak stwierdził Andrzej Kaleta [Kaleta 1993] – „[...]

wielorakie związki z [...] geografią rolnictwa [...]; z historią chłopów [...]; z prawem rolnym [...]; z etnografią [...]; z ekonomiką rolnictwa, polityką i statystyką agrarną” [Kaleta 1993, 90]. Podobnie Bukraba-Rylska [2013] uściśliła, że „Spośród dziedzin istotnie wzbogacających socjologiczny punkt widzenia spraw wiejskich należy wymienić etnografię i historię, ale także demografię i antropologię fizyczną, geografii i ekonomikę rolnictwa, wreszcie prawo rolne czy politykę i statystykę agrarną” [Bukraba-Rylska 2013, s. 19]. Obydwie wypowiedzi w bardzo podobny sposób wskazują na interdyscyplinarność omawianej dyscypliny. Pominięcie dialektologii może w tym kontekście w pewnym stopniu dziwić, zważywszy, że Bukraba-Rylska jako cel swojej monografii nakreśliła „przedstawienie socjologii wsi, ale nie takiej, jaka istnieje obecnie, ale takiej, jaka – w przekonaniu piszącej te słowa – powinna być” [Bukraba-Rylska 2013, s. 13]. Precyzując zakres materiału, który mogłoby zostać wykorzystany w badaniach, nie wspomniała ona jednak o pracach z zakresu dialektologii, choć jako absolwentka filologii polskiej Uniwersytetu Warszawskiego z pewnością wie, czym zajmuje się dialektologia i jakie są jej dokonania.

Cel artykułu. Skoro socjologowie wsi nie sięgają do opracowań gwarowych, jako dialektolog chcę zwrócić ich uwagę na to, w jaki sposób mogliby wykorzystać dokonania kilku pokoleń polskich badaczy gwar. Taki też jest cel niniejszego artykułu. Aby go zrealizować, skupiam się na dyferencyjnej frazematyce podhalańskiej, gdyż Podhale ze względu na dobrze zachowaną gwarę i wyrazistą kulturę ludową zajmuje szczególne miejsce na dialektologicznej, etnograficznej i socjologicznej mapie Polski. Leksykę tego regionu zgromadzili i opracowali w postaci słowników Stanisław A. Hodorowicz (HodSG), Juliusz Zborowski (ZborSG) i Józef Kaś (KaśILG)*. Pierwszy z wymienionych badaczy zebrał też frazemy w książce *Podhalańskie porzykadła i pogwórki maści wselijakiej ku cłekā zadumie i wesolości dane* (HodPP). Podstawą materiałową niniejszego artykułu stanowią przede wszystkim jednostki wynotowane z HodPP. Część materiału pozyskałem także podczas badań terenowych (te frazemy określam skrótem *m.w.*, czyli materiały własne), które z różnym natężeniem prowadziłem na Podhalu od 2004 r. m.in. w celu przygotowania rozprawy doktorskiej, której drukowaną wersją jest książka *Językowo-kulturowy obraz zwierząt utrwalony w animalistycznej frazeologii gwar Gór Świętokrzyskich i Podiatrza* [Rak 2007]. Omawiane przykłady zapisuję półfonetycznie, ze znaków niestandardowych stosując: 1) *á* na oznaczenie kontynuanta staropolskiej samogłoski *a* długie oraz 2) *y* jako oznaczanie tzw. archaizmu podhalańskiego.

Metoda badawcza. Analizując frazemy, rekonstruuje wycinek językowego obrazu świata (dalej JOŚ) społeczności wiejskiej. JOŚ pojmuję zgodnie z klasyczną już definicją Jerzego Bartmińskiego i Ryszarda Tokarskiego jako „pewien zespół sądów utrwalonych w języku, zawartych w znaczeniach wyrazów lub przez te znaczenia implikowanych, który orzeka o cechach i

sposobach istnienia obiektów świata pozajęzykowego” [Bartmiński, Tokarski 1986, s. 72]. Kolejnych kilkanaście definicji JOŚ, które znajdziemy w różnych pracach (ich zestawienie por. np. Rak 2007, s. 7–8), jest opartych na tym właśnie ujęciu. Oczywiście skupienie się na frazematyce nie pozwala mówić o rekonstrukcji całościowego JOŚ (dokładniej zależności między frazeologią a JOŚ scharakteryzował J. Bartmiński [Bartmiński 2020]) ani też nie pozwala zastosować definicji kognitywnej, jednak materiał frazematyczny jest na tyle wyrazisty i przydatny przy tego typu badaniach, że w rosyjskim językoznawstwie osobno mówi się o frazeologicznym obrazie świata (фразеологическая картина мира).

Prezentacja materiału. W książkach J. Styka [Styk 1988, 1999] i I. Bukraby-Rylskiej [Bukraba-Rylska 2013] znajdziemy uwagi m.in. na temat ludowego systemu aksjonormatywnego, religijności i specyfiki rodziny wiejskiej ustalone w większości na podstawie obserwacji uczestniczącej, wspomnień mieszkańców wsi oraz prac przedstawicieli innych nauk zajmujących się tematyką polskiego ludu. Skonfrontujmy zawarte tam informacje o agrocentryzmie, pracowitości, patriarchalizmie i religijności ludowej z podhalańskim materiałem frazematycznym.

Agrocentryzm

Dla społeczności wiejskiej ziemia była nie tylko własnością rodziny, ale także miejscem zamieszkania i pracy, przestrzenią geograficzną i społeczną, podstawą utrzymania i źródłem prestiżu społecznego [Styk 1988, s. 122; Bukraba-Rylska 2013, s. 139]. W związku z tym doszło do jej sakralizacji powiązanej z pradawnym kultem Matki Ziemi. Nieprzypadkowo w gwarach jest używane wyrażenie *świyntá ziemia*, które jednak nie ma nic wspólnego ze znanym z polszczyzny ogólnej biblijnym terminem geograficznym Ziemia Święta. Specjalny status ziemi spowodował wykreowanie postawy społecznej, określanej przez socjologów jako agrocentryzm.

Sakralizacja ziemi wywoływała różnego rodzaju zakazy i nakazy w obchodzeniu się z nią, na co bezpośrednio wskazują frazemy, por.: *Nie bij świinty ziemi, bo cie nie przyjmie* [m.w.]; *Kto zymie pruje, to mu styry lata choruje* [m.w.]. Druga z wymienionych jednostek dotyczy orki, a dokładniej zakazu prac polowych w okresie adwentu, gdyż – jak wierzono – ziemia wtedy odpoczywa. We frazematyce używanych jako przekleństwa, por. np.: *Zeby cie świyntá ziemia nie nosiyla; Zeby cie świyntá ziemia nie przijena* [Rak 2015, s. 220], właśnie dzięki odwołaniu do sacrum uzyskiwano odpowiednią moc klątwy [por. Engelking 2010, s. 229–235, 242–251].

Z kolei frazem *Zynić miedze z miedzom* potwierdza obserwacje socjologów, że wybór współmałżonka był podyktowany nie tyle uczuciami, ile statusem materialnym czy nawet dokładniej powierzchnią gruntu, który należał do jego rodziny, oraz miejscem jego lokalizacji. Miało to takie konsekwencje, że zawierano małżeństwa w obrębie jednej wsi lub – nieco szerzej – jednej parafii według zasad określanych w socjologii jako homogamia społeczno-zawodowa (ożenek z

* Pomijam tu kilkanaście innych opracowań leksykograficznych z Podhala, które łączy amatorski charakter.

kimś spoza warstwy chłopskiej postrzegano źle, z góry zakładając niemożność dłuższego pożycia) i homogenia majątkowa (dążenie do zawierania małżeństw osób o zbliżonym poziomie dziedziczonej zamożności) [Bukraba-Rylska 2013, s. 144].

Pracowitość

Z agrocentryzmem jest powiązany kult pracowitości, która w społeczności wiejskiej stanowi najważniejszą wartością [Styk 1988, s. 146–163; Rak 2016, s. 96–97]. Wskazuje na to także zasób podhalańskich frazemów, por. np.: *Nálepse pinionzki zarobione ryncyškami* [HodPP, s. 133]; *Rzetelná robota kázdemu pasuje, z rzetelnyj roboty kázdy hasynt cuje* [HodPP, s. 155]; *Nijako robota ujmy nie niesie* (HodPP, 132); *Zádná robota gańby nie niesie* [HodPP, s. 192].

Nastawienie krytykujące frazematyki sprawia, że często na pozytywne wartości wskazują piętnowane antywartości. W materiale podhalańskim mamy więc cały zasób jednostek, które krytykują różne przejawy lenistwa, zwłaszcza bezruch, por.: *{ktosi} leży jak krowa* [m.w.]; *{ktosi} leży jak krówski ogón na kupie gnoja* [m.w.]; *{ktosi} siedzi jak kwoka na jájkak* [m.w.]; *{ktosi} siedzi jak wsa w skórze* [m.w.]; *{ktosi} stoi jak (świyntá) krowa* [m.w.], oraz powolność w poruszaniu się, która często jest łączona z brakiem celowości działań, por.: *{ktosi} chodzi jak blydná/zblonkaná owca* [m.w.]; *{ktosi} chodzi {za kimsi} jak cieie za krowom* [m.w.]; *{ktosi} chodzi jak zmoklá kura* [m.w.]; *{ktosi} chodzi/rusá sie jak čma* [m.w.]; *{ktosi} rusá sie jak mucha w cieście/kalamarzu* [m.w.]; *{ktosi} rusá sie jak mucha w smole/másle* [m.w.]; *{ktosi} rusá sie jak niedźwiydź* [m.w.]; *{ktosi} lezie/rusá sie/wlece jak krowa* [m.w.].

Patriarchalizm?

Wątpliwości, które I. Bukraba-Rylska [Bukraba-Rylska 2013, s. 150] zgłaszała w odniesieniu do – uznawanej przez większość badaczy [np. Styk 1988, s. 120] za dogmat – opinii o patriarchalizmie tradycyjnych społeczności wiejskich, znajdują potwierdzenie także w podhalańskiej frazematyce. Ujawniająca się w tym zasobie pewnego rodzaju niespójność pozwala przyznać rację autorce *Socjologii wsi polskiej*.

Z jednej strony mężczyzna jest głową rodziny, por.: *Chłop w rodzinie jako wej basý w kapeli* [HodPP, 26]; *Gazdówka bez chłopca, to jakby chałupa bez dachu* [HodPP, s. 62], co wpisuje się w porządek boski, por.: *Pán Bóg babe stworzył, by cłekowi pomocnom była* [HodPP, s. 144] i naturalny, por.: *Hála bez owiecek, niby baba bez chłopca* [HodPP, s. 67]. Zachwianie takiego układu podlega krytyce, por.: *Biyda w tyj chałupie, we ftoryj baba w gaciak chodzi* [HodPP, s. 19]; *Biyda temu domowi, ka krowa przikazuje wołowi* [HodPP, s. 18]. Bardziej też jest ceniony syn niż córka, por.: *Choćco cłek może kupić, dyc nie syna* [HodPP, s. 30]; *Dobrá rada, lepsý cyn, dobrá dziywka, lepsý syn* [HodPP, s. 46]; *Polywka dlá dziywki, miyso dlá chłopcýska* [HodPP, s. 146].

Z drugiej jednak strony frazemy wskazują, jak ważną rolę w góralskiej rodzinie odgrywały kobiety, por.: *Chłopu bác sie nie Boga, ba baby* [HodPP, s. 27]; *Dlá baby chłop má dwie prziwilyje: siedzieć i nic nie*

gádać [HodPP, s. 43]; *Adám nie taki był, a baba na nim wyjechała* [HodPP, s. 70]; *Od báb záleží, jakie som chłopy* [HodPP, s. 136]. Zaważył na tym być może jeden z typów gospodarki, którym zajmowała się część Podhalan – wysokogórskie pasterstwo owiec. Pasterze udający się na hale z owcami spędzali tam około pół roku, w tym czasie gospodarstwem zajmowały się ich żony, siłą rzeczy zależało od nich bardzo dużo.

Rywalizacji o przewodnictwo w rodzinie między mężem a żoną dotyczą następujące żartobliwe frazemy, por.: *Zýcie chłopca z babom pokazuje, ze niemożliwe, možliwym sie staje* [HodPP, s. 193]; *Kto kupuje, nie przewodzi, tyn kulawe kupi, kto sie zynić nie spróguje, tyn do śmierzci głupi* [HodPP, s. 55]; *Kto sposobu nie uznaje, niek sie z babom nie zadaje* [HodPP, s. 59].

Religijność ludowa

Religijność ludowa była opisywana m.in. przez etnologów [np. Tomicki 1981; Stomma 1986; Zowczak 2000] i socjologów wsi [Piwowski 1983, 1983/1984; Styk 1988, s. 245–258; 1999, s. 123–131]. Na temat zachowań religijnych Podhalan pewne światło rzuca też frazematyka.

Religijność góralska nie jest ślepym posłuszeństwem, por.: *W Boga wiyrz, no dyc Mu nie wiyrz* [HodPP, s. 176]; *Ksiyndza sluchać, swoje dumać, kuferecek zapiyrać* [HodPP, s. 99]; *Miyj nádzije w Bogu, zaś w tórbce syr* [HodPP, s. 108]. Cechuje się ona także opisywanym m.in. przez J. Styka [Styk 1988, s. 256] zróżnicowaniem w zakresie modeli zachowań i postaw religijnych na męskie i kobiece: *Baba piyrsá do kościoła, chłop piyrsý z kościoła* [HodPP, s. 188]; *Chłop nie baba i do spowiedzi nie góni jako kot z macharýnom* [HodPP, s. 26]; *Rzec babská pchać sie do fary* [HodPP, s. 154].

Osobne miejsce zajmują frazemy, które dotyczą krzyża, Boga (w gwarze podhalańskiej jest On często nazywany Pámboćkiem), Pana Jezusa (w gwarze to Pániezus) i Matki Bożej (na Podhalu utożsamionej z Matką Boską Ludźmierską, czyli Gażdżiną Podhála). Gdy porównamy liczebność tych jednostek (krzyż – 4 frazemy, Pámboćek – ponad 70, Pániezus – 7, Gażdżino Podhála – 0), to znajdziemy potwierdzenie śladów myślenia mitycznego w religijności, które – jak przekonywał Mircea Eliade [Eliade 1993] – manifestuje się w „imperializmie” Boga. *Notabene* w folklorze podhalańskich postaci Pámboćka i Pániezusa zlewają się.

Specyfika socjologiczna społeczności podhalańskiej

Materiał gwarowy z Podhála ograniczony do jednostek dyferencyjnych pozwala na wskazanie specyficznych cech społeczności podhalańskiej, słabo wyartykułowanych w innych społecznościach wiejskich. Mam tu na myśli *honór* i *šlebodę*, które uznałem za podhalańskie kulturowe [Rak 2015] i które w podhalańskim systemie aksjonormatywnym zajmują bardzo ważną pozycję.

Frazemy *Honór telo znać, co honór* [HodPP, s. 67] i *Honora na dutki nie przelozýs* [HodPP, s. 67] oddają z jednej strony ponadczasowość i niezmienność tej wartości, a z drugiej to, jak jest niezwykle cenna.

Wyznacza ona normy postępowania honorowego, por.: *Honora sie nie poniwyrá* [HodPP, s. 67]; *Honorność to cnota, co nie kochá blota* [HodPP, s. 67], które przynosi chlubę – *Dobre imie wsyndy słynie* [HodPP, s. 45].

Śleboda jako wartość, na wykreowanie której znaczny wpływ miało apoteozowanie w folklorze pieśniowym tematu zbójnictwa, a także przynależność Podhala do królewskich, stanowi wyróżnik społeczności podhalańskiej widoczny zwłaszcza w perspektywie historycznej. Do *ślebody* odnoszą się zarówno folklor słowny, jak i frazematyka, której zasób precyzuje, że jest to złożona idea, por.: *Śleboda to nie swoboda* [HodPP, s. 165], *Ślebode sie má i ni má* [HodPP, s. 165], gdyż w jednym aspekcie życia człowiek jest ślebodny, a w innym nie. *Ślebodę gwarantują pieniądze – Dudki przycyniajom ślebody* [HodPP, s. 49], a dążą do niej wszyscy, niezależnie od wieku – *Zycie w ślebodności myśle do starości* [HodPP, s. 194], choć jest cechą zwłaszcza ludzi młodych – *Kto nie cał ślebody, tyn nie bywał młody* [HodPP, s. 56]. Jest pragnieniem wyrażanym zarówno w pieśni, jak i w motywowanym nią frazemie, por.: *Zatonie, zatonie piórecko na wodzie, dyc se nie zatonie nuta o ślebodzie* [HodPP, s. 189].

Wnioski. Pomijanie przez socjologów materiału gwarowego i w niewielkim stopniu korzystanie z tekstów folkloru słownego wynika z tego, że badacze ci są przede wszystkim nastawieni na opis współczesności polskiej wsi, w tym zmian, jakie zachodzą w społecznościach wiejskich. Z kolei frazemy i folklor słowny stanowią swego rodzaju archiwum językowe, które pozwala sięgnąć w przeszłość.

W artykule zwróciłem uwagę na gwarowy materiał frazematyczny, jednak socjolodzy wsi mogliby odnieść korzyści także z uwzględniania np. ekspresywizmów osobowych. Nagromadzenie w gwarze podhalańskiej ekspresywnych określeń piętnujących różne przejawy lenistwa dowodzi, jak ważna w społeczności wiejskiej była pracowitość, i potwierdza uwagi, które zamieściłem wyżej. Znaczenie ‘nie pracować’ jest realizowane bliskoznacznymi czasownikami: *bimbac* (HodSG, 26; KaşILG I, s. 257); *bomblować* (HodSG, s. 31); *bádziongać sie* (HodSG, s. 40; ZborSG, s. 27; KaşILG I, s. 478); *darymnikować* (ZborSG, s. 52); *lechmankować* (HodSG, s. 191); *lejbusiować* (m.w.); *lynić sie* (HodSG, s. 196); *objać sie* (HodSG, s. 263); *ochylać sie* (HodSG, s. 270); *próżniacć* (ZborSG, s. 304); *próżniakować* (ZborSG, s. 304).

SKRÓTY ŹRÓDEŁ

HodPP – Hodorowicz S.A. (2006) Podhalańskie porzypadka i pogwarki maści wselijkiej ku cłeka zadumie i wesołoci dane. Nowy Targ: Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu. 208 s.

HodSG – Hodorowicz S.A. (2013) Słownik gwary górali Skalnego Podhala. Nowy Targ: Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu. 597 s.

KaşILG – Kaş J. (2015–2019) Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej, t. I: A–B, Bukowina Tatrzańska – Nowy Sącz 2015; t. II: C–Do, Bukowina Tatrzańska – Nowy Sącz 2015; t. III D–Gr, Bukowina Tatrzańska 2016; t. IV: Gu–Kol, Kraków 2017; t. V: Koł–Mad, Nowy Sącz 2017, t. VI: Maf–Nie, Nowy Sącz 2018; t. VII: Nif–Pap, Nowy Sącz 2018; t. VIII: Par–Pou, Nowy Sącz 2018; t. IX: Pow–Sce, Nowy Sącz 2019; t. X: Sch–Śró, Nowy Sącz 2019; t. XI: Śry–Wych, Nowy Sącz 2019; t. XII: Wyci–Ż, Nowy Sącz 2019.

ZborSG – Zborowski J. (2009) Słownik gwary Zakopanego i okolic, oprac. i uzup. z materiałów Aut. przez Zespół Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk pod kier. J. Okoniowej, Zakopane – Kraków: Wydawnictwa Muzeum Tatrzańskiego im. dra T. Chałubińskiego w Zakopanem. 491 s.

Z kolei zestawienie liczbowe ekspresywizmów, które nazywają leniwych mężczyzn i leniwe kobiety, ujawnia znaczną dysproporcję. Mężczyzna uchylający się od pracy jest określany kilkudziesięcioma rzeczownikami, por. np.: *bimbac* (HodSG, s. 26; KaşILG I, s. 256–157); *bimbás / bimbás* (HodSG, s. 26; KaşILG I, s. 257); *bádziongać* (HodSG, s. 40; KaşILG I, s. 478); *darymnik* (m.w.); *darymbiak* (HodSG, s. 67), *darymniak* (HodSG, s. 67); *lejbuś* (HodSG, s. 191); *lejzy bogier* (HodSG, s. 191); *lezuk* (HodSG, s. 192); *lyngás* (HodSG, s. 196); *lyniuk* (HodSG, s. 196); *lyń* (HodSG, s. 197); *nierobiś* (HodSG, s. 252; ZborSG, s. 216); *nieroba* (HodSG, s. 252; ZborSG, s. 216); *nieroboń* (HodSG, s. 252); *nierób* (HodSG, s. 253); *obál* (HodSG, s. 262); *obják* (HodSG, s. 263); *próżniak* i in. Biorąc pod uwagę produktywność słowotwórczą gwar oraz przejmowanie zapożyczeń (np. *lejzy bogier*), śmiało można założyć, że nie jest to zbiór zamknięty. Jeśli zaś idzie o leniwą kobietę, słowniki zanotowały zaledwie dwa określenia – *bádziongwa* (KaşILG I, s. 478) i *ciacianica* (HodSG, s. 50). Ta wyraźna dysproporcja wskazuje, że pracowitości oczekiwano przede wszystkim od ojca rodziny.

Są również inne przykłady możliwego pożytku z wzajemnego korzystania z badań socjologów i dialektologów. Charakteryzując wiejską rodzinę, I. Bukraba-Rylska przywołała obserwacje z lat 60. XX w. językowego manifestowania niższego statusu tych osób, które nie zawarły związku małżeńskiego, por.: „[...] do starej panny lub kawalera przyjęte było tam [w okolicach Łodzi – M.R.] nadal zwracać się po imieniu, przez „ty”, co uważano za niedopuszczalne wobec pozostałych „gospodarzy” [Bukraba-Rylska 2013, s. 141]. Wiele na ten temat można przeczytać w monografii Kazimierza Sikory pod tytułem *Grzeczność językowa wsi* [Sikora 2010, s. 43–123], w której zagadnienie to jest ujęte z perspektywy dialektologicznej. Z kolei uwagi z podręcznika *Środowiskowe wzorce osobowe i autorytety* z książki J. Styka [Styk 1988, s. 87–99] są zbitej z propozycją opisu zaproponowaną w *Kulturemach podhalańskich* [Rak 2015]. Ważną częścią tej książki jest rozdział *Swoi i obcy*, w którym znalazły się podhalańskie autorytety: *gazda*, *baca*, *juhas*, *zbójnik* i *ksiądz*.

Przywołane wyżej przykłady przekonują, że często dialektolodzy, socjolodzy i etnologowie opisują te same zjawiska, ale z innej perspektywy, przy wykorzystaniu innych metod i niestety nie wiedząc o tym, że badacze z innych dyscyplin też zajmują się tymi tematami.

LITERATURA

1. Bartmiński J. (2020) Frazeologia a językowy obraz świata. *Słowiańska frazeologia gwarowa II*, red. M. Rak, V.M. Mokienko. Kraków: Księgarnia Akademicka. S. 53–62 [in Polish].
2. Bartmiński J., Tokarski R. (1986) Językowy obraz świata a spójność tekstu. *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. S. 65–81 [in Polish].
3. Bukraba-Rylska I. (2013) Socjologia wsi polskiej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 578 s. [in Polish].
4. Chlebda W. (1991) Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy, Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna. 199 s. [in Polish].
5. Chlebda W. (2010) Frazematyka. *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. S. 335–342 [in Polish].
6. Eliade M. (1993) Sacrum, mit, historia. Wybór esejów, wybór i wstęp M. Czerwiński, przeł. A. Tatarkiewicz. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. 280 s. [in Polish].
7. Engelking A. (2010) Klątwa. Rzecz o ludowej magii słowa. Warszawa: Oficyna Naukowa. 263 s. [in Polish].
8. Gałęski B. (1963) Chłopi i zawód rolnika. *Studia z socjologii wsi*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 162 s. [in Polish].
9. Kaleta A. (1993) Socjologia wsi jako nauka. *Studia z socjologii wsi. Dedykowane profesorowi Zbigniewowi T. Wierzbickiemu*, red. W. Winławski. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. S. 85–111 [in Polish].
10. Krzywicki L. (oprac.) (1935–1936) Pamiętniki chłopów, seria I, nr 1–51. Warszawa 1935: Instytut Gospodarstwa Społecznego. 724 s. [in Polish].
11. Pamiętniki – Pamiętniki chłopów, seria II, wstęp M. Dąbrowska. Warszawa 1936: Instytut Gospodarstwa Społecznego. 895 s. [in Polish].
12. Piwowarski W. (red.) (1983) Religijność ludowa. Ciągłość i zmiana. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej. 368 s. [in Polish].
13. Piwowarski W. (1983/1984) Badania nad religijnością ludową w Polsce. *Roczniki Socjologii Wsi*, t. 20, S. 139–148 [in Polish].
14. Rak M. (2007) Językowo-kulturowy obraz zwierząt utrwalony w animalistycznej frazeologii gwar Gór Świętokrzyskich i Podtatrza. Kraków: Scriptum. 257 s. [in Polish].
15. Rak M. (2015) Kulturomy podhalańskie. Kraków: Księgarnia Akademicka. 430 s. [in Polish].
16. Rak M. (2016) Wartościowanie w animalistycznej frazematyce gwar polskiego Podtatrza. *Słowiańska frazeologia gwarowa*, red. M. Rak, K. Sikora. Kraków: Księgarnia Akademicka. S. 89–108 [in Polish].
17. Rak M. (2020) Do czego się przydaje frazeologia gwarowa? *Słowiańska frazeologia gwarowa II*, red. M. Rak, V.M. Mokienko. Kraków: Księgarnia Akademicka. S. 13–20 [in Polish].
18. Sikora K. (2010) Grzeczność językowa wsi. Część I. System adresatywny. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 322 s. [in Polish].
19. Stomma L. (1986) Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX. 268 s. [in Polish].
20. Styk J. (1988) Ewolucja chłopskiego systemu wartości. Analiza historyczno-socjologiczna. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 314 s. [in Polish].
21. Styk J. (1999) Chłopi i wieś polska w perspektywie socjologicznej i historycznej. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 247 s. [in Polish].
22. Thomas W.I., Znaniecki F. (1918–1920/1976) The Polish Peasant in Europe and America. Monograph of an immigrant group. Vo. 1–2. Boston: Richard G. Badger, The Gorham Press [po. tłum. Chłop polski w Europie i Ameryce, t. I–V. Warszawa 1976: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza] [in English].
23. Tomicki R. (1981) Religijność ludowa. *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. II, red. M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN. S. 29–70 [in Polish].
24. Wierzbicki Z.T. (1967) Pół wieku socjologii wsi w Polsce. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, nr 3. S. 247–260 [in Polish].
25. Winławski W. (red.) (1993) *Studia z socjologii wsi. Dedykowane profesorowi Zbigniewowi T. Wierzbickiemu*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 151 s. [in Polish].
26. Zowczak M. (2000) Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej. Wrocław: Funa. 528 s. [in Polish].

**DIALECTAL PHRASEMATICS AND RESEARCH IN THE FIELD OF RURAL SOCIOLOGY
(BASED ON PODHALE DIALECT)**

Abstract. An article concerns the possibility of using phrasematics (i.e. multi-word language units reconstructed from memory in a specific shape and meaning) in research in the field of rural sociology. It turns out that some information about the people's axion-normative system, religiosity and the specificity of a rural family are also included in phrasems. Rural sociology as a separate scientific discipline has been developed in Poland for about 100 years. It already has very serious achievements, but although it is focused on interdisciplinarity, it omits dialectological works, reaching for ethnography, agricultural geography, history of peasants, agricultural law, agricultural economics and agrarian statistics.

The material discussed in the article comes from the Podhale dialect (more precisely, mainly from the work of Stanisław A. Hodorowicz, *Podholańskie porzypadła i pogwórki maści wselijakiej ku cleka zadumie i wesolości dane*; some of the units were also collected by the author during field research, which he has been conducting since 2004), because Podhale, due to its well-preserved dialect and folk culture, occupies an important place on the dialectological, ethnographic and sociological map of Poland.

Since rural sociologists do not refer to dialect studies, the author, as a dialectologist, wants to draw their attention to how they could use the achievements of several generations of Polish dialect researchers. This is also the purpose of this article. The work deals in more detail with agrocentrism, patriarchy, folk religiosity and three components of the Podhale axionormative system (diligence, honor and the *śleboda* 'freedom').

By analyzing the phrases, the author reconstructed a fragment of the linguistic image of the world of the rural community. Focusing on phrases does not allow us to talk about the reconstruction of the overall linguistic image of the world or to apply a cognitive definition, but the phrase material is so expressive and useful in this type of research that Russian linguistics talks about the phraseological image of the world separately (фразеологическая картина мира).

The issues discussed in the article prove that dialectologists, sociologists and ethnologists often describe the same phenomena, but from a different perspective, using different methods, and unfortunately not knowing that researchers from other disciplines also deal with these theme.

Keywords: dialectal phrasematics, Podhale dialect, rural sociology, Polish dialectology, Podhale.

ДІАЛЕКТНА ФРАЗЕМІКА І ДОСЛІДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ СОЦІОЛОГІЇ СЕЛА (НА МАТЕРІАЛІ ПІДГАЛЬСЬКИХ ГОВОРІВ)

Анотація. У статті розглядається можливість використання фразем (надлексемних мовних одиниць, відтворюваних у певній формі та значенні) в дослідженнях, присвячених вивченню соціології села. Автор звертається до цієї проблематики, оскільки фраземи містять певну інформацію про народну аксіонормативну систему, релігійність та специфіку сільської сім'ї. Соціологія села як окрема наукова дисципліна розвивається в Польщі понад 100 років. У цій галузі є серйозні досягнення, проте, незважаючи на декларовану міждисциплінарність, дослідники ігнорують діалектологічні роботи, звертаючись насамперед до етнографії, сільськогосподарської географії, економіки та права, історії селянства, аграрної статистики.

Джерелом аналізованого в статті матеріалу є підгальські говори (перш за все робота Станіслава А. Ходоровича *Podholańskie porzypadła i pogwórki maści wselijakiej ku cleka zadumie i wesolości dane* (Підгальські прислів'я і приказки різної масті, до роздумів людини і веселоців дані), а також частина прикладів із матеріалів польових досліджень автора статті, які він проводить з 2004 року), тому що Підгалля, завдяки добре збереженому говору й народній культурі, займає важливе місце на діалектологічній, етнографічній та соціологічній карті Польщі. Оскільки соціологи села не звертаються до діалектологічних досліджень, автор, як діалектолог, акцентує їх увагу на тому, яким чином вони могли б використовувати досягнення кількох поколінь польських дослідників діалектів. Така мета цієї статті. У роботі докладно розглядаються агроцентризм, патріархальність, народна релігійність, а також три компоненти аксіонормативної системи Підгалля (працьовитість, честь і *śleboda* 'свобода'). Аналізуючи фраземи, автор реконструював фрагмент мовної картини світу сільської спільноти. Зосередження тільки на фраземах не дає можливості відтворити загальну мовну картину світу і не уможливорює застосувати когнітивну дефініцію, однак фраземний матеріал настільки виразний і цінний у цьому різновиді досліджень, що російські мовознавці окремо говорять про фразеологічну картину світу.

Представлений у статті матеріал є переконливим підтвердженням того, що діалектологи, соціологи й етнологи часто описують одні й ті ж явища, але з різних перспектив, використовуючи при цьому різні методи, і, на жаль, часто не знаючи, що дослідники з інших наук також займаються цією проблематикою.

Ключові слова: діалектна фраземіка, підгальські говори, соціологія села, польська діалектологія, Підгалля.

© Рак М., 2020 р.

Мацей Рак – доктор філологічних наук, професор Ягеллонського університету, Краків, Польща; <https://orcid.org/0000-0003-0042-1406>

Maciej Rak – Doctor of Philology, Professor at the Jagiellonian University, Krakow, Poland; <https://orcid.org/0000-0003-0042-1406>